ÎNSEMNĂRI FILOLOGICE ÎN „FOAIA DIECESANĂ” (1886-1918)

DORINA CHIŞ-TOIA

Cuvinte-cheie: *filologie, limbă, literatură, ortografie, folclor, Foaia diecesană*

„Organ al eparhiei Caransebeşului”, *Foaia diecesană* a manifestat, încă de la apariția sa, în ianuarie 1886, receptivitate față de domenii dintre cele mai variate ale filologiei. În articolul-program este specificată intenția redactorilor de a informa cititorii în legătură cu problemele de actualitate în ce priveşte „cestiunile *limbei* (subl. n.)”[1]. În paginile publicației vor apărea, aşadar, de-a lungul timpului, articole referitoare la limba literară, ortografia fonetică, neologismele introduse abuziv (în limbă), literatura şi, o problemă pentru această parte de țară aflată sub influența Imperiului Austro-Ungar, *lupta pentru limba română ca limbă oficială*[2].

Opinii despre limba literară sunt enunțate în „schița literară” *Grigorie Mihail Alexandrescu*, de Ioan Paul, apărută în numerele 3, 5, 7, 9 şi 12 ale *Foii diecesane* din 1886. Autorul vorbeşte aici despre cultivarea limbii literare mai ales prin literatura artistică şi despre felul în care cele două depind una de cealaltă: poezia reprezintă, în opinia sa, „mădua” limbii şi cum literatura română de început este săracă în creații poetice, apreciază el, e de înțeles că: „limba, prin care o literatură îşi află perfecțiunea, a rămas necultivată şi aşa şi literatura a stat locului”[3]. În continuare, autorul face referire la o altă

[1] *FD*, nr. 1/1886, p. 1.
[2] Vezi şi articolul nostru, *Latinitatea – temei al unității lingvistice româneşti,* în *FD,* anul II, nr. 10 (20), oct. 1996, p. 2.
[3] *FD*, nr. 3/1886, p. 4.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

idee care a circulat încă de la mijlocul secolului al XIX-lea: limba populară ca model al limbii literare. Aceasta din urmă „trebuie să-şi aleagă ca bază limba poporului, înţeleasă de toţi, care, prin zilnica folosire, şi-a format finețe şi ziceri ieşite din însăşi fiinţa poporului”[4]. În epocă, „prin Maiorescu şi unii dintre ceilalţi junimişti, ideile despre limbă ale curentului popular – mai puţin interesul pentru limba veche – sunt transmise Transilvaniei şi Banatului încadrate în teoria de largă aplicabilitate a formelor fără fond, care a făcut, cum se ştie, o extraordinară «carieră» în toate zonele culturii române, în politică, sociologie, ideologie sau filozofie.”[5]. În acelaşi articol, Ioan Paul afirmă: „Avem încă mult tezaur de limbă de scos din popor, până ce prin literatura frumoasă hrănită de frumusețele şi bogăția limbei poporale vor putea da o limbă cultă prin care să ni se uşureze cultivarea noastră în sens românesc.”[6]. Sintagma „în sens românesc”, adică „potrivit firei poporului”, ține de ideea de geniu al limbii, este şi ea foarte răspândită, începând cu Şcoala ardeleană. „Apelul la «firea», «natura» sau «geniul» limbii este invocat de toți reformatorii limbii din această vreme; latiniştii înțelegeau însă prin această noțiune fondul vechi al românei, adică limba latină. Maiorescu va fi cel care îi va da sensul propriu de «specificitate, esență, structură» a limbii naționale. De altfel, procedeul romanizării analogice propus de Pumnul a fost aplicat, deşi într-o formă diferită, de toți latiniştii între 1830-1880 şi chiar de Heliade.”[7].

Articolele reunite sub titlul *Din scrierile lui A.I. Odobescu*, apărute în numerele 22, 23-25, 27, 29, 30, 32 ale *Foii diecesane* din 1888, au ca idee centrală rolul scriitorilor în formarea limbii literare: „Limba literară nu se făureşte prin gramatici, ci o alcătuiesc acele talente, cari ştiind prinde din sânul națiunei lor ideile ce o agitează şi îi mişcă viața se pricep a le îmbrăca în haina cea mai potrivită firei individuale a poporului, pentru care sunt vărsate în formă literară. Astfel de scrieri servesc apoi ca modele generațiunilor tinere şi nu

[4] *Ibidem*
[5] Doina David, *Limbă şi cultură*, Timişoara, Editura Facla, 1980, p. 127
[6] *FD*, nr. 3/1886, p. 5.
[7] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 669.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

este şcoală mai bună întru formarea unui stil natural şi drept aceea frumos, decât cetirea şi studierea acestor fel de exemple."[8]. Ideea este una de largă circulaţie în secolul al XIX-lea, începând cu personalităţile Şcolii ardelene[9]. Ulterior, o vom întâlni şi la Alecu Russo: „După socotinţa mea, rolul adevăraţilor învăţaţi ce se vor îndeletnici cu filologia va fi să se mărginească în definiţia rânduielilor limbei, statornicia sintaxei şi a ortografii (sic!); iar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea sau dipartarea cuvintelor trebuie să rămâie proprietatea urechii, a bunei judecăţi a scriitorilor."[10].

Activitatea societăţii *Junimea* nu le era străină oamenilor de cultură din Banat. Receptarea ideilor junimiste atât în Banat, cât şi în întregul Ardeal a fost posibilă datorită mai multor factori[11], printre care menţionăm: abonamente la *Convorbiri literare*, publicarea în periodicele transilvănene a studiilor junimiştilor, „mai cu seamă prin *Tribuna* al cărei rol decisiv în impunerea junimismului a fost pus în evidenţă în repetate rânduri. Prin munca asiduă a redactorilor acestui ziar, de îndreptare a limbii colaboratorilor, el a făcut, începând din 1884, o importantă operă de educare a publicului"[12]. În felul acesta, „în jurul anului 1880, *Junimea* îşi avea asigurată simpatia elitei tinerimii din Ardeal"[13]. Îndemnul adresat de către Ioan Paul tuturor celor care credeau în necesitatea unei limbi literare româneşti este edificator şi poate fi considerat un adevărat program al oamenilor de cultură din Banat: „Să alergăm dar la *Junimea* când ne trebuieşte modelul unei forme a unei limbi alese şi frumoase, să imităm limba frumoasă a junimiştilor [...] De la *Junimea* să ne luăm modelul limbei româneşti care, îmbrăcând o idee cât de cosmopolită, ne-o face proprietate a noastră românească, măduă din mădua noastră".[14] Succesul junimismului, al mentorului său, Titu Maiorescu, mai ales,

[8] *FD*, nr. 22/1888, p. 5.
[9] Vezi şi articolul nostru *Limba literară ca limbă a literaturii artistice, în FD*, anul III, nr. 2(24) febr.1997, p. 2.
[10] Alecu Russo, *Cugetări*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 83.
[11] Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei. Studii. Articole. Conferinţe*. Casa Şcoalelor, 1944, p. 152-217.
[12] D. David, *op. cit*., p. 125.
[13] Ion Breazu, *op. cit*., p. 184.
[14] *FD,* nr. 9/1886, p. 6.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

dincoace de munți, s-a datorat faptului că el „a oferit o concepție despre limba literară, înscrisă pe linia celei mai valoroase tradiții filologice românești, echilibrată şi relativ unitară”[15], dar mai ales pentru că, „atât prin origine, cât şi prin structura sa intelectuală, criticul era aici revendicat ca descendent al Transilvaniei (...). Criticul a fost după 1880 *principalul exponent al etimologismului* «*în marginile limbii»* ”[16] (s.a.).

Impunerea *limbii române* ca *limbă oficială* în Banat a constituit, cu adevărat, o problemă. Articolul XVIII al *Legii* din 1879 prevedea introducerea imperativă (în Banat şi în Transilvania) a limbii maghiare în şcolile naționalităților. În felul acesta, apărarea limbii române a reprezentat o luptă care a devenit „un fenomen de masă”[17]. Referindu-se la acest aspect, Victor V. Grecu[18] evidențiază faptul că „problemele limbii în Transilvania erau integrate în frământările politice din acel timp, că numai pe acest fundal ideile şi principiile formulate pot fi apreciate la valoarea lor reală. Lupta pentru recunoaşterea limbii române a fost lupta pentru dobândirea egalității în drepturi, pentru apărarea naționalității mereu amenințate, lupta pentru unirea românilor într-un stat național unitar.” Cu toate acestea, atitudinea lui Vasile Goldiş se doreşte a fi una de natură psihopedagogică, catalogarea de „monstruozitate pedagogică” fiind explicată astfel: „monstruozitate nu pentru că impune învățarea limbei maghiare, ci pentru că se dispune să se învețe în şcoala elementară deodată două limbi. (...) Nu pentru că ne-ar fi teamă de deznaționalizare combatem această lege, sau din o aversiune față de limba maghiară, ci o combatem din interes pedagogic (...); fiind însă lege, noi ne vom da toată silința să-i satisfacem.”[19].

---

[15] D. David, *op. cit*., p. 132.
[16] *Ibidem,* p. 133.
[17] P. Oallde, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1983, p. 98. De altfel, în lucrarea citată, autorul prezintă într-o manieră, cu adevărat remarcabilă, coordonatele principale ale luptei pentru apărarea şi afirmarea limbii române, precum şi factorii principali care au acționat în acest sens.
[18] *Lupta „Gazetei Transilvaniei” pentru drepturile limbii române*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 173-226.
[19] *FD*, nr. 8/1888, p. 5.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

Un aspect pe care colaboratorii *Foii diecesane* îl aveau în vedere era cel referitor la tendința de îmbogățire treptată a limbii române cu o serie de cuvinte străine introduse abuziv. Gherasim Sîrbu atrage atenția, în paginile gazetei, asupra acestui fenomen, referindu-se la „soarta fraților de un sânge din Bucovina şi din părțile sătmărene, cari la început au primit în limba lor numai câte puține străinisme, dar, cu timpul, prin sporirea lor, au ajuns chiar în starea de a-şi vedea primejduită naționalitatea”[20]. Făcând observația că „îndeosebi dincoace de Carpați biata limbă geme sub povara înrâurințelor păgubicioase revărsate cu îmbelşugare asupra-i, atât din partea inteligenței, cât şi a poporului”[21], Gherasim Sîrbu oferă cititorilor *Unele ingerențe stricăcioase limbei*[22], cu intenția mărturisită „ca de aci să poată oricare om cu pătrundere să deducă cum va fi influințată limba noastră de străinisme în acele părți unde este zilnică atingere cu alte neamuri şi pentru ca cei cărora le zace la inimă curățenia şi dezvoltarea ei, şi au dragoste de neam, să vină cu o zi înainte să lucreze întru împedecarea şi înlăturarea răului”[23]. „Rău” nu este faptul că se doreşte îmbogățirea lexicului limbii, ci „schimonosirea înțelesului şi schilodirea formei”[24] cuvintelor de origine latină, germană sau maghiară. Aşa că învățătorilor şi preoților le revine sarcina de a-i „lumina” pe toți aceia care doresc introducerea cuvintelor noi în vorbire şi scriere, atât în privința sensului, cât şi a formei corecte. De aceea, în finalul articolului, autorul stabileşte câteva reguli „pentru inteligență”, pe de o parte, şi „pentru țărani”, pe de alta:

„I. Pentru inteligență

a. Inteligența să folosească neologismele de proveniență latină atât în vorbire, cât şi în scriere, numai atunci când pentru anumite noțiuni lipsesc în limbă cuvinte încetățenite de mai nainte;

b. Să-şi dea silința a se desbăera după putință de paradarea cu vreme şi fără de vreme cu frase latine;

[20] *FD*, nr. 40/1891, p. 2.
[21] *FD*, nr. 38/1891, p. 1.
[22] *FD*, nr. 38, 39şi 40/1891.
[23] *FD*, nr. 40/1891, p. 2.
[24] *Ibidem*

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

c. Să-şi ia osteneala a învăţa neologismele cum se cade mai întâi, şi numai după aceea a le întrebuinţa, şi încă întotdeauna în înţelesul în genere adoptat;

d. Să fie cu băgare de seamă la forma lor ca să nu o schimonosească;

e. În vorbire, să fie cu luare aminte ca să le intoneze aşa precum cere firea limbei, şi precum se obişnuieşte de mulţimea învăţaţilor şi, în sfârşit,

f. Să nu le întrebuinţeze atunci când, fie cu privire la înţeles, fie cu privire la formă, este în nedumerire.

II. Pentru ţărani

a. Sătenii să se mulţumească a se familiariza cu neologismele de origine latină numai cu încetul şi cu ajutorul şcolii; şi în acest caz să se restrângă cât se poate de mult la întrebuinţarea lor;

b. Străinisme să nu introducă decât atunci când vreo noţiune nouă, pentru care lipseşte cu totul în limba noastră cuvântul adecvat, o reclamă aceasta cu toată graba;

c. Să păstreze cu tărie cuvintele cele vechi şi neaoşe româneşti, şi să nu sufere cu nici un preţ înlocuirea lor cu altele necunoscute;

d. Pe cei care, din neştiinţă ori din nepricepere, încearcă a introduce germanisme ori maghiarisme, să-i lămurească, mai ales preoţimea şi învăţătorimea, asupra rătăcirii lor."[25].

Influenţa ideilor expuse de Titu Maiorescu în articolul *Neologismele* (*Convorbiri literare*, 1881) este evidentă, aceasta fiind o dovadă în plus a receptării ideilor junimiste în Banat.

Revenind la ideile Junimii, vom spune că valorificarea tradiţiilor şi culegerea folclorului reprezentau deziderate majore ale tuturor oamenilor de cultură, deci şi ale celor din Banat. În acest sens, reţinem articolul Elenei Voronca, apărut în 1892, *Să nu stricăm datinile şi obiceiurile poporului nostru* (reproducere din „Gazeta Bucovinei"), 17, 18, 20/1892, p. 6 (4), în care autoarea constată, cu părere de rău, tendinţa de renunţare la datinile şi tradiţiile poporului: „E trist a vedea cum de secole clasa inteligentă şi privilegiată la noi,

[25] Vezi, în acest sens, şi articolul nostru, *Preocupări de limbă română,* în *FD (1886-1918*), în *Reflex*, anul II (serie nouă), nr.10 (13), oct. 2001, p. 53-54.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

Românii, a fost totdeauna gata a-şi părăsi datinele, obiceiurile, limba, portul, ba şi legea dacă ar fi fost de trebuinţă şi le-ar fi cerut interesele sau moda."[26].

Despre datini şi obiceiuri vorbesc în articolele lor Patriciu Drăgălina, *Datinile şi moravurile popoarelor Daciei preromane şi colonizarea ei* (expunere la adunarea generală de la Orşova a Reuniunii învăţătoreşti, 2-4/1886, p. 4) şi Sofronie Liuba, *Datini şi credinţe poporale despre „Fraţii sau fârtaţii de cruce*", 13/1890, p. 1. Acesta din urmă se simte dator să-şi exprime propriul punct de vedere asupra tezaurului pe care îl reprezintă folclorul şi despre menirea celor prezenţi în perspectiva viitorului: „Românii de astăzi şi-au păstrat cu credinţă caracterul strămbunilor lor pe lângă tot amarul ce l-au îndurat, pe lângă toate furtunile ce în decursul seclilor vitregi au trecut peste capetele lor; şi aceasta ne întăreşce în acea neclătită credinţă că poporul nostru are viitoriu şi misiune culturală în acest pământ, pentru că apa trece, petrile rămân."

Enea Hodoş este considerat „în primul rând un folclorist. I se atribuie pe bună dreptate această calitate, ţinându-se cont de părerile sale cu privire la literatura noastră populară şi de preocupările folclorice pe care le-a avut"[27]. Raportându-se şi la alte popoare, E. Hodoş este de părere că „fără poezia populară literatura cultă n-a luat nicăieri un avânt mai puternic. Literatura populară nescrisă este lucrarea unui popor întreg sau a mai multora şi se naşte involuntar, iar literatura scrisă e a unui individ şi se naşte premeditat… Producţiile literaturii populare nescrise ne dau forma pentru o limbă adevărată naţională bazată pe expresiuni şi ziceri frumoase româneşti"[28]. Multe dintre părerile sale au putut fi cunoscute la sfârşitul

[26] Dorina Chiş-Toia, *Câteva datini şi credinţe populare prezentate în Foaia diecesană (1886-1918*) în volumul *Un crâmpei de istorie: „Foaia diecezană" (1886-1949), 120 de ani*. Studii, Reşiţa, Editura Tim, 2006, p. 76-84.

[27] Victoria D. Popa, *Viaţa şi activitatea folcloristului Enea Hodoş*, Reşiţa, Editura Tim, 2005, p. 42. În 2013, la Editura David Press Print din Timişoara a apărut primul volum din Enea Hodoş, *Scrieri. Manual de limba română. Elemente de istoria literaturii*, îngrijită de Liana Ştefan, cu o introducere de Virgil Vintilescu.

[28] Ibidem, p. 43.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

secolului al XIX-lea şi datorită *Foii diecesane* care i-a publicat, între altele, articolul *Cântece poporale din Bănat*, 44-47/1892, p. 3 (6, 4), ca parte din prefaţa unor *Poesii poporale* ce se aflau la vremea respectivă sub tipar. Aici prezintă autorul aspecte fonetice ale graiului ţăranului din Banat, evidenţiind satira din cântecele populare, cele mai înţepătoare fiind strigăturile şi chiuiturile.

Una dintre problemele de la sfârşitul secolului al XIX-lea o reprezintă ortografia fonetică şi aceasta cu atât mai pregnant în Transilvania şi Banat, unde etimologismul trebuia atacat „în punctul său cel mai rezistent: motivaţia naţională… Trebuia demonstrat faptul că ortografia fonetică, în chiar spaţiul naţional şi spiritual al Transilvaniei, era tot atât de necesară ca şi ortografia etimologică. Ba, încă şi mai mult: trebuia făcută dovada că ortografia etimologică devenise deja o frână tocmai pentru afirmarea naţională a românilor din Banat şi Transilvania (inclusiv pentru cultivarea originilor, pentru educarea şi fortificarea naţională)”[29]. Aceste probleme erau dezbătute cu precădere în cadrul reuniunilor învăţătorilor din eparhia Caransebeşului, pentru că aceştia se confruntă, în primul rând, cu dificultatea predării la elevi a scrierii corecte.

La întrebarea „De ce ortografie fonetică?”, Vincenţiu Babeş va răspunde ferm în 1880, destrămând întregul sistem de argumentare etimologică: necesitatea culturalizării maselor. De aceea, în lupta împotriva etimologismului, în Banat acest fenomen a ajuns la stadiul de fonetism pur, între reprezentanţii săi menţionându-i pe Ilia Trăilă, avocat, şi Gh. Jianu, învăţător, ambii din Oraviţa.

În concluzie, oraşul Caransebeş, de care se leagă şi numele gazetei *Foaia diecesană*, a reprezentat, la îngemănarea secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, centrul vieţii teologice şi culturale mai ales. Redactorii şi-au canalizat atenţia înspre articole cât mai diverse; cele vizând domeniul filologiei îşi găsesc un loc aparte, între colaboratori distingându-se învăţători şi profesori care s-au implicat în problemele cele mai felurite ale limbii şi literaturii române. Chiar dacă nu întotdeauna au reuşit să-şi impună punctele de vedere, au tras cel

[29] Petru Oallde, *op. cit*., p. 167.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

puțin un semnal de alarmă care a constituit, ulterior, punct de plecare în rezolvarea altor probleme lingvistice apărute mereu în această parte de țară.

Bibliografie

Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei. Studii. Articole. Conferințe*. Casa Şcoalelor, 1944.

Chiş-Toia, Dorina, *Latinitatea – temei al unității lingvistice româneşti,* în „Foaia diecezană" (serie nouă), Anul II, nr. 10 (20), oct. 1996, p. 2.

Chiş-Toia, Dorina*, Limba literară ca limbă a literaturii artistice, în*, „Foaia diecezană" (serie nouă), Anul III, nr. 2(24) febr.1997, p. 2.

Chiş-Toia, Dorina, *Preocupări de limbă română în* ***FD*** *(1886-1918*), în *Reflex*, Anul II (serie nouă), nr.10 (13), oct. 2001, p.53-54.

Chiş-Toia, Dorina, *Câteva datini şi credințe populare prezentate în „Foaia diecesană (1886-1918*) în volumul *Un crâmpei de istorie: „Foaia diecezană" (1886-1949), 120 de ani*. Studii, Reşița, Editura Tim, 2006, p. 76-84.

David, Doina, *Limbă şi cultură*, Timişoara, Editura Facla, 1980.

F.D. = Foaia diecesană (1886-1918)

Grecu, Victor V., *Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971.

Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.

Oallde, Petru, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1983.

Popa, Victoria D., *Viața şi activitatea folcloristului Enea Hodoş*, Reşița, Editura Tim, 2005.

Russo, Alecu, *Cugetări*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971.

REMARQUES FILOLOGIQUES DANS LA PUBLICATION „FOAIA DIECESANĂ" (1886-1918)

(Résumé)

Notre article se propose de mettre en évidence quelques-uns des aspects concernant la manière de traiter les problèmes de philologie roumaine, pendant les années 1886-1918, dans la publication „Foaia diecesană". Nous arrêtons notre attention sur la langue littéraire, le folklore, l´orthographe phonétique, ainsi que sur l´abus des néologismes en roumain et, ce qui est vraiment important à signaler, leur emploi d´une manière incorrecte.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)

PHILOLOGICAL NOTES IN „FOAIA DIECESANĂ" (1886-1918)

(Abstract)

Key-words: *philology, language, literature, spelling, folklore, Foaia diecesană*

Our article aims at highlighting some of the aspects referring to the way of approaching the problems of Romanian philology, in the pages of the publication *Foaia diecesană* during the years 1886-1918. We have analyzed the literary language, folklore, phonetic spelling and the neologisms excessively introduced in the Romanian language and what is most important to mention is their wrong use.

BDD-A13032 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:01 UTC)